

Kazakçada Moğolca Kökenli Hayvan Adları II

Emin OBA*
(Taraz)

Özet: Diller arası etkileşim daha çok sözcük alışverişiyle gerçekleşmektedir. Türkçenin en çok etkileşim kurduğu dillerden biri de Moğolcadır. Türkçe, tarihî seyri içerisinde Moğolcaya birçok sözcük kazandırmış ve farklı dönemlerde de Moğolcadan sözcükler almıştır. Bu çalışmada Kıpçak (Kuzey-Batı) grubu çağdaş Türk lehçelerinden biri olan Kazakçanın sözcüklerinde bazı Moğolca kökenli hayvan adları incelenmiştir. Bu hayvan adları incelenirken Orta Moğolca, Edebî Moğolca ve Çağdaş Moğolcadaki şekil ve anlamları verilmiştir. Ayrıca sözcüklerin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki şekilleri hakkında da bilgi verilmiştir. Bunlara ek olarak da sözcüklerin kökenine ilişkin etimolojik açıklamalara yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kazakça, Moğolca, alıntı sözcükler, sözcükler.

Abstract: Interlingual interaction has mostly occurred through word exchange. One of the languages that Turkic interacts with the most is Mongolian. Turkic has introduced many words to Mongolian throughout its historical course and has also taken words from Mongolian in different periods. In this study, some animal names of Mongolian origin in the vocabulary of Kazakh, one of the modern Turkic dialects of the Kipchak (North-West) group, were examined. While examining these animal names, their forms and meanings in Middle Mongolian, Literary Mongolian and Modern Mongolian were given. In addition, the forms of the words in historical and modern Turkic dialects are given. In addition to these, etymological explanations regarding the origin of the words are given.

Keywords: Kazakh, Mongolian, quote words, vocabulary.

* Dr., International Taraz Innovative Institute, eminoba@hotmail.com.

Kazakça, Kıpçak grubu çağdaş lehçeleri içerisinde yer almaktadır. Sözcük varlığının genelinde Türkçe kökenli sözcükler yer almakla birlikte farklı dillerden de sözcük alışverişinde bulunulmuştur. Bu sözcük alışverişinde bulunan diller arasında en dikkat çekenlerden biri de Moğolcadır. Moğolca kökenli sözcükler, Kazakçanın sözcük varlığında azımsanmayacak kadar çoktur. Bu çalışmamızda Kazakçanın sözcük varlığındaki Moğolca bazı hayvan adları ele alınmıştır. Bu sözcükler Kazakçaya genellikle tarihî Türk lehçeleri aracılığıyla aktarılmıştır. Tarihî Türk lehçelerindeki Moğolca kökenli sözcükler için Clauson, 13. yüzyıldan sonra alıntılanmaya başladığını belirtir. 13. yüzyıldan önce (Eski) Türkçede Moğolca kökenli sözcükler yer almamıştır. Bu yüzyıla kadar alıntılama Türkçeden Moğolcaya olmuştur (Clauson, 1959: 177). Şçerbak ise, 12. yüzyıl ve öncesinde Moğolca kaynakların var olmadığını belirterek, bu dönem Eski Türkçe eserlerinde Moğolca kökenli sözcüklerin yok denecek kadar az olduğunu belirtmiştir. Türkçedeki Moğolca alıntılarının 13 ve 14. yüzyıllardan kalma Eski Uygurca eserlerde görülmeye başladığını belirtmiştir (Şçerbak, 2019: 21).

Kazakçada Moğolca hayvan adlarının incelendiği bu çalışmada sırasıyla şu sözcükler ele alınmıştır; *aŋgar*, *argımaq*, *alaşa*, *bödene*, *buğı*, *bürkit*, *dönen*, *jiyren*, *ķunan* gibi. Bu sözcükler ele alınırken; sözcüğün Orta Moğolca, Edebî Moğolca ve Çağdaş Moğolcadaki görünüşleri ile Türkçenin tarihî lehçelerinde ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak ise, sözcüğün kökeniyle ilgili yapılmış açıklamalara yer verilmiştir.

aŋgar “kırmızı tüyleri olan bir kuş; avlanılan bir kuş, ördek” (Iskakov I, 2011: 528; Smagulov, 2013: 28) ← Mog. *anggir* “bir kuş türü; kızıl sarı” (Sanjeyev, 2015: 50).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *anggir* “mandarinente // bir ördek türü” (Haenisch, 1939: 8; Vietze, 1992: 130). Edebî Moğolca: *anggir* “yellow, reddish-yellow; a kind of yellow duck // sarı, kırmızımsı sarı; bir tür sarı ördek” (Lessing, 1960: 44). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *āngr* “gelbrot, gelb; ein vogel // kızıl sarı, sarı; bir kuş” (Ramstedt, 1935: 24), Buryat *angir*

“bir tür ördek; sarı, kızılımsı sarı” (Çeremisov, 1951: 56), Ordos *aŋgir* “jaune // sarı” (Mostaert, 1968: 25).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Kıpçakçada *anır* “pelikan kuşu” (Toparlı, 2007: 9), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *anķur* “kazdan daha küçük ve ördekten daha büyük, sarıya yakın siyah, beyaz ve kırmızı tüyleri olan su kuşu” (Pavet de Courteille, 1870: 38). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *aŋır* “Beyazdeniz ve Kamçatka ördeği” (Yudahin I, 1998: 34), Tuvaca *aŋgir* “bir ördek türü, bir tür angıt” (Ölmez, 2007: 76), Altayca *aŋır* “bir kuş adı” (Naskali, 1999: 26).

Sözcüğün kökeni ile ilgili genel görüş, Moğolcadan alıntılanmış bir sözcük olmasıdır. Tarihî Türk lehçeleri ve bugünkü Çağdaş Türk lehçelerinde görülmektedir. Räsänen, Moğolcada görülen *aŋgir* sözcüğünü Türkçe *angıt* “tüyleri kiremit renginde olan, ördeğe benzeyen su kuşu” sözcüğüyle ilişkilendirmiştir. Çağdaş lehçelerde görülen *aŋgir*, *aŋar*, *aŋgar* gibi şekillerin de Moğolcadan alıntılandığını eklemiştir (Eren, 1999: 13; VEWT: 21). Ancak, Doerfer sözcüğün eski Asya dillerinden alıntılanmış olabileceğini belirtmektedir (TMEN II, § 563; Doerfer, 1985: 120). Sözcük, Moğolcadan Mançu dilinde de alıntılanmıştır: *aggir niyexe* “большая жёлтая дикая утка // büyük sarı yaban ördeği” (Sanjeyev, 2015: 50). Ayrıca bk. (Clauson, 1972: 176; Tatarintsev I, 2000: 120; Kincses-Nagy, 2018: 48).

aķta “kısırlaştırılmış hayvan; *aķta at* = “iğdiş edilmiş at”, *aķta kıl-* = kısırlaştırmak” (Aytbayulı, 2007: 44; Shnitnikov, 1966: 35; Iskakov I, 2011: 272; Smagulov, 2013: 21), *aķta-* “burmak, iğdiş etmek, kısırlaştırmak” (Koç, 2003: 36), *aķtaşı* “seyis, at bakıcısı” (Smagulov, 2013: 22) ← Mog. *aķta* “iğdiş edilmiş at” (Sanjeyev, 2015: 40).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *ahta* “wallach, pferd // iğdiş edilmiş at”, *ahtaçin* “pferdehüter // at bakıcısı” (Haenisch, 1939: 3; Vietze, 1992: 125), MongMo. *aķta* (Tumurtoogo, 2006: 290), ME’de *ahta* “мерин // iğdiş edilmiş” (Poppe, 1938: 402). Edebî Moğolca: *aķta*, *ahta* “iğdiş edilmiş at”, *aķtacı*, *ahtacı* “at eğitimcisi, seyis” (Kowalewski I, 1844: 137), *aģta*

“gelding; gelded, castrated // iğdiş; iğdiş edilmiş, hadım edilmiş”, *ağtaçi(n)* “horse-herder // at bakıcısı, seyis” (Lessing, 1960: 15). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *akt^b* “verschnittene pferde // iğdiş edilmiş at” (Ramstedt, 1935: 5), Buryat *agta* “конь (хороший) // cins at”, *agtaşa* “коновал // at bakıcısı” (Çeremisov, 1951: 30), Ordos *aĠ't'a* “cheval hongre // iğdiş edilmiş at” (Mostaert, 1968: 8).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mu'in'l-Mürid*'de *akta* “iğdiş edilmiş at”, *Hüsrev u Şirin*'de *aktacı* “seyis, at binicisi” (Ünlü, 2012: 37), Çağatayca eserlerden TEH'de *ahtacı* “atlı haberci” (Abik, 1993: 11), DTO'de *ahta* “tout animal chatre, principalement le cheval // hadım edilmiş hayvan, iğdiş at”, *ahtacı* “écuyer // yaver, at binicisi” (Pavet de Courteille, 1870: 8), LÇT'de *ahta* “iğdiş at”, *ahtacı* “baytar; seyis” (Şeyh Süleymân Efendi, 1298: 6). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *akta* “iğdiş at” (Yudahin I, 1998: 15), Karakalpakça *akta* “iğdiş edilmiş at” (Baskakov, 1958: 32), Tuvaca *akta* “iğdiş, iğdiş edilmiş at” (Ölmez, 2007: 72), Altayca *akta-* “hadım etmek” (Naskali, 1999: 22). Derleme Sözlüğü'nde *ahta* “iğdiş, iğdiş edilmiş manda” (DS I, 134).

Sözcükle ilgili genel görüş, Moğolca kökenli bir sözcük olmasıdır. Orta Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerinde görülmektedir. Ayrıca Farsçada da *ahta* şeklinde görülmektedir. Ölmez, Doerfer'den aktardığına göre; “Farsça **ahta* > Ana Türkçe **akta* > Mog. *ahta* (sonrasında Ana Türkçe **akta*, **akt* > *at*) gelişimiyle at'ın *akta* kaynaklı olabileceğini belirtmektedir” (Ölmez, 2015: 184; TMEN I, § 9). Ayrıca bk. (VEWT: 9; Schönig, 2000: 64; Kincses-Nagy, 2018: 43).

argımağ “asil cins bir at, küheylan; *argımağ-tulpar* = hızlı koşan, cins at” (Smagulov, 2013: 30; Koç, 2003: 49; Iskakov I, 2011: 598) ← Mog. *argamağ* “cins bir binek atı” (Sanjeyev, 2015: 55).

Sözcük, Edebî Moğolca: *argamağ* “a good racing of riding horse; thoroughbred horse // iyi yarışacak veya binilecek at; saf kan at, soylu at” (Lessing, 1960: 52). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *arg^bmag* “arabischs

vollblutpferd // saf kan arap atı” (Ramstedt, 1935: 13-14), Buryat *argamag* “apramak // bir binek atı” (Çeremisov, 1951: 63).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Çağatayca sözlüklerden DTO’de *argımağ* “cheval rapide, plein de vigueur // güçlü, hızlı bir at” (Pavet de Courteille, 1870: 14), LÇT’de *argımağ* “hızlı koşan bir at” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 9), Kıpçakça eserlerden TZ’de *argımağ* “soyu iyi köpek” (Atalay, 1945: 141). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *argımağ*, *argamak* “cins, asil at” (Yudahin, I, 1998: 43), Karakalpakça *argımağ* “cins bir at” (Baskakov, 1958: 48), Nogayca *argımağ* “bir tür binek atı” (Baskakov, 1963: 45), Altayca *argımağ* “cins at” (Naskali, 1999: 27). *Opıt Slovarya Tyurskskih Nareçiy*’de *argamak*, *argımağ* “iyi cins bir at” (Radloff I, 1893: 299-301). *Sravnitel’nyy Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *argamak*, *argımağ* “Arap atı, cins at” (Budagov I, 1869: 29). Ayrıca sözcük, Rusçaya da alıntılanmıştır; *apzamak* (*argamak*) “Orta Asya’da görülen iyi cins bir at” (Vasmer I, 1986: 84).

Sözcüğün kökeni ile ilgili olarak; Sevortyan, *argamak* sözcüğünü DLT’de görülen *arğun* “yabani ağırla evcil kısraktan doğan at; yarışta en iyi koşan at” sözcüğüyle ilişkilendirmekle birlikte sözcüğün *argı-* (*arga-/argı-/argu-*) “dört nala koşmak, yarışmak; hızlı koşmak” fiiline *-mak* ekinin eklenmesiyle oluştuğunu belirtmektedir (ESTY I, 1974: 171). Róna-Tas, sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu belirtir. Ancak sözcüğün Moğolca yardımıyla Türk dilleri arasına yayıldığını ifade eder (Róna-Tas, 1982: 79). Ayrıca bk. (Kincses-Nagy, 2018: 53; VEWT: 25; Şçerbak, 1961: 85, 89; Özönder, 2011: 76).

alaşa “bir tür at; melez, kırma hayvan; *alaşa at* = kısa boylu atın bir türü, kahramanın bindiği at; savaşta kullanılan at, savaş atı” (Iskakov I, 2011: 380; Smagulov, 2013: 24; Kaliyev, 2005: 52) ← Mog. *alaşa* “bir cins at, aygır” (Schönig, 2000: 62).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *alaşas* “chinesische pferde aus Huai // Huai Çin atları” (Haenisch, 1939: 4). Türkçenin tarihî lehçelerinde; Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *alaşa* “sırt, arka” (Şeyh Suleymân

Efendi, 1298: 18), T. Zenker'in hazırlamış olduğu sözlükte *alaşa* “der rücken; lastpferd // arka, yük atı” (Zenker, 1866: 85). Çağdaş Türk lehçelerinde; Nogayca *alasa* “at” (Baskakov, 1963: 36), Kumukça *alaşa* “at” (Bammatov, 1969: 37), Başkurtça, Tatarca *alaşa* “aygır”, Çuvaşça *laşa* “aygır” (Schönig, 2000: 62). *Opit Slovarya Tyurskskih Nareçiy*'de *alaşa* “at” (Radlof I, 1893: 366). *Sravnitel'ny Slovar' Turetsko-Tatarski' Nareçiy*'de *alaşa* “at; aygır” (Budagov I, 1869: 78). Derleme Sözlüğü'nde *alaşa* “zayıf ve çelimsiz at; beygir, iğdiş olmayan at” (DS I, 199). Bununla birlikte sözcük, Rusçada da görülür; *лошадь (loşa-d)* “tay, kısrağ, at” şeklinde görülmektedir (Vasmer II, 1986: 525).

Sözcüğün kökeni ile ilgili olarak; Doerfer, Moğolcadan bugünkü çağdaş Türk dillerine geçtiğini belirtmekle birlikte Türk dilleri üzerinden de Slav dillerine geçtiğini belirtmiştir (TMEN IV, 1975: 262). Şçerbak, *alaşa* sözcüğünün Türkçe kökenli bir sözcük olduğunu ve buradan da Rus diline geçtiğini belirtir. Räsänen ise, *alaşa* sözcüğünün kökeni hakkında bilgi vermemekle birlikte bugünkü çağdaş lehçelerde ve Rusçadaki kullanımı hakkında bilgi vermekle yetinmiştir (Şçerbak, 1961: 87; VEWT: 16). Ayrıca bk. (Sevortyan I, 1974: 136; Schönig, 2000: 62; Vasmer II, 1986: 525; Üçok, 1943: 11).

bödene “bildircin” (Koç, 2003: 94; Iskakov III, 2011: 530; Smagulov, 2013: 61) ← Mog. *bödüne* “bildircin” (Sanjeyev I, 2015: 102).

Sözcük, Orta Moğolca: *bödene* “wachtel // bildircin” (Pope, 1927: 1026). Edebî Moğolca: *büdüne* “quail // bildircin” (Lessing, 1960: 144). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *bödn^ö*, *böd^önä* “wachtel // bildircin” (Ramstedt, 1935: 54), Buryat *büdene* “перепёлка // bildircin” (Çeremisov, 1951: 134), Ordos *bödönö* “caille // bildircin” (Mostaert, 1968: 84), Oyrat *bödne* (*bödöne*) “перепёлка // bildircin” (Todayeva, 2001: 74).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Kıpçakça eserlerden DM, KK'de *bedene* “bildircin” (Toparlı, 2003: 75; Toparlı, 1999: 103), TZ'de *badanaḥ* “yelve kuşu” (Atalay, 1945: 146). Çağatayca sözlüklerden AL'de *bödene* “bildircin” (Atalay, 1970: 143), DTO'de *bödene* “caille //

bıldırıcın” (Pavet de Courteille, 1870: 164), LÇT’de *bödene* “bıldırıcın” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 78). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *bödönö* “bıldırıcın” (Yudahin I, 1998: 136), Karakalpakça *bödene* “bıldırıcın” (Baskakov, 1958: 116), Nogayca *bödene* “bıldırıcın” (Baskakov, 1963: 86), Altayca *bödnö, bödönö* “bıldırıcın; dişi bıldırıcın” (Naskali, 1999: 44), Çuvaşça *putene* “dişi bıldırıcın” (Bayram, 2007: 181), Tuvaca *bödene* “bıldırıcın” (Tatarintsev, 2000: 266). *Opit Slovarya Tyurskskih Nareçiy*’de *bödene, bödönö* “bıldırıcın” (Radlof IV, 1704). *Sravnitel’nyy Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *bödene* “bıldırıcın” (Budagov I, 1869: 273). Derleme Sözlüğü’nde *bödene* “bıldırıcın” (DS II, 757).

Sözcüğün kökeni ile ilgili genel görüş, Moğolcadan alıntılanmış olmasıdır. Sözcük, Orta Türkçe ve bugünkü çağdaş lehçelerin birçoğunda görülmektedir. Sevortyan sözcüğün Moğolcadan alıntılanmış olduğunu belirtmekle birlikte Eski Kıpçak ve Çağatay dönemi eserlerinde ve bugünkü çağdaş lehçelerde görüldüğünden bahsetmektedir (Sevortyan II, 1978: 101). Ayrıca bk. (Schönig, 2000: 76; TMEN I, § 98; VEWT: 21; 82; Tatarintsev, 2000: 266; Kincses-Nagy, 2018: 69; Ramstedt, 1935: 54; Khabtagaeva, 2009: 160; Róna-Tas, 1982: 85; Eren, 1999: 51).

buğı “geyik, maral; dağlık, ormanlık yerlerde yaşayan toynaklı, büyük boynuzlu bir tür hayvan; *toğay buğısı* = Orta Asya’ya özgü kızıl geyiklilerin alt türü, Buhara geyiği; *soltüstik buğısı* = Sibiry tundralarında yaşayan geyik türü” (Koç, 2003: 95; Iskakov III, 2011: 627; Smagulov, 2013: 62) ← Mog. *buğı* “maral, geyik, sığın” (Sanjeyev, 2015: 108).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *buğu* “hirsch // buğı, sığın geyik” (Haenisch, 1939: 21; Vietze, 1992: 146), ME’de *buğuyîn tuyul* “Çağ. buğunıñ buzawı = geyiğin buzağısı” (Poppe, 1938: 124; Poppe, 2017: 26). Edebî Moğolca: *bugu* “a male deer // erkek geyik” (Lessing, 1960: 131), *buğı* “geyik” (Kowalewski II, 1846: 1160). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *bugu* “hirsch (männlicher) // geyik (erkek geyik)” (Ramstedt, 1935: 58), Buryat *buga* “изюбр, марал // erkek kızıl geyik, maral” (Çeremisov, 1951: 119), Ordos *bugu* “cerf // geyik” (Mostaert, 1968: 91).

Sözcük, A. Caferoğlu'nun hazırlamış olduğu Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde *buğu* “geyik” (1968: 51). Ayrıca Eski Türkçe sözlüklerden DTS'de *buğu* “geyik” şeklinde verilmiştir (1969: 120). Çağatayca eserlerden Bab.'de *buğu* “geyiğin erkeği” (Şen, 1993: 139), ML'de *buğu* “erkek geyik, kızıl geyik” (Özönder, 1996: 83), DTO'de *buğu* “cerf // geyik” (Pavet de Courteille, 1870: 172), AL'de *buğu* “ahunun erkeği” (Atalay, 1970: 148), LÇT'de *buğu* “ahu, geyik, gazel” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 78). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *buğu* “geyiğin yahut maralın erkeği” (Yudahin I, 1998: 141), Karakalpakça *buğı* “erkek geyik veya maral” (Baskakov, 1958: 119), Nogayca *buğı* “erkek geyik” (Baskakov, 1963: 88), Özbekçe *buğu* “erkek geyik” (Borovkov, 1959: 93), Y. Uygurca *buğa* “geyik” (Necip, 1968: 52). *Opit Slovarya TyurskskihNareçiy*'de *buğu* “geyik, gazel” (Radlof, IV, 1806). *Sravnitel'nyy Slovar' Turetsko-Tatarski' Nareçiy*'de *buğu* “geyik” (Budagov I, 1869: 273). Derleme Sözlüğü'nde *buğu* “erkek geyik; ceylan; yabancı inek” (DS II, 781).

Buğu sözcüğü, Türkçedeki buğa/buğa “boğa” sözcüğüyle ilişkilendirilmektedir. Sözcüğün kökeni hakkında net bir görüş belirtilmemiştir. Ancak Türkçeye, Moğol fütuhatından itibaren geçmiştir. Özellikle Çağatayca eserlerde ve bugünkü çağdaş lehçelerin birçoğunda görülmektedir. (Sevortyan II, 1978: 237; Şçerbak, 1961: 134; Kincses-Nagy, 2018: 69). Moğolcadan Evenki diline de alıntılanmıştır: *bug*, *bugu* “благородный олень, изюбрь летом и осенью // kızıl geyik, yaz ve sonbahardaki misk geyiği” (Sanjeyev, 2015: 108). Ayrıca bk. (Doerfer, 1985: 78; Räsänen, 1969: 86; Clauson, 1972: 312; Hauenschild, 2006: 77).

bürkit “kartal, kaya kartalı”, ***bürkitşi*** “kartal yetiştiricisi; *tav bürkiti* = dağ kartalı, *subürkiti* = su kartalı, deniz kartalı” (Koç, 2003: 101; Iskakov IV, 2011: 63; Smagulov, 2013: 65) ← Mog. ***bürgüd*** “kartal; altın kartal” (Sanjeyev 2015: 124).

Sözcük, Orta Moğolca: GT'de ***bürgüd*** “kartal” (Vietze, 1992: 68). Edebî Moğolca: ***bürgüd*** “eagle; golden eagle // kartal; altın kartal” (Lessing, 1960: 148), ***bürgüt*** “беркуть, большой орель // altın kartal,

büyük kartal” (Kowalewski II, 1846: 1262). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *bürg^üd*, *bürk^üd* “grosser schwarzer adler // büyük siyah kartal” (Ramstedt, 1935: 67), Buryat *bürge*d “беркүт, орел // altın kartal, kartal” (Çeremisov, 1951: 136) Ordos *bürgü*d “kartal” (Mostaert, 1968: 104), Oyrat *bürkü*d “черный орел // siyah kartal” (Todayeva, 2001: 86).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’de *bürkü*t “bir tür büyük av kuşu” (Ata, 1997: 147), Kıpçakça eserlerden Atalay’ın TZ’inde *bürkü*t “kadının belden yukarısına giydiği elbise” (1945: 159) şeklinde verilmiştir. Ancak Bläsing, bunun bir yanlış okuma olduğunu *bürkü*t sözcüğünün “kartal” anlamında kullanılması gerektiğini delilleriyle açıklamıştır (2008: 91-93). Çağatayca eserlerden ŞT’de *bürkü*t “kartal” (Ölmez, 1996: 357), Bab. *bürgü*t “kaya kartalı; altın renkli ense tüyleriyle tanınır, orta boy memeliler ve keklik, orman tavuğu gibi kuşlarla beslenir” (Şen, 1993: 144), TEH’de *bürgü*t “bir çeşit büyük av kuşu” (Abik, 1993: 117), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *bürkü*t “bir tür av kuşu, kartal; kara kartal” (Pavet de Courteille, 1870: 167; Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 79), AL’de *bürgü*t “tavşancıl, yırtıcı bir kuş” (Atalay, 1970: 145). Çağdaş Türk lehçelerinde; Karakalpakça *bürki*t “kartal” (Baskakov, 1958: 128), Kırgızca *bürkü*t “karakuş; *ala. bürkü*t = karakuş nevelerinden biri” (Yudahin I, 1998: 156), Özbekçe *burgut* “kartal, altın kartal” (Borovkov, 1959: 90), Y. Uygurca *bürkü*t “kartal, altın kartal” (Necip, 1968: 65), Türkmençe *bürgü*t “kartal” (Tekin, 1995: 91), Tuvaca *bürgü*t “kartal” (Tatarintsev, 2000: 315). *Opit Slovarya Tyurskskih Nareçiy*’de *bürkü*t “kartal; altın kartal” (Radloff VI, 1911: 1891). *Sravnitel’ny Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *bürkü*t “kartal” (Budagov I, 1869: 276). Sözcük, Rusçada da *беркүт* (berkut) “kaya kartalı” şeklindedir. Ayrıca Vasmer, sözcüğün Ukraynacada da *беркүт* (berkut) şeklinde geçtiğinden bahsetmektedir (Vasmer I, 1986: 157).

Sözcüğün kökeni ile ilgili Doerfer, Moğolcada görülen sözcüğün Türkçe bir alıntı olduğunu belirtmekle birlikte, sözcüğün tekrardan Moğolcadan geri ödünçlenmiş olduğunu ifade etmektedir. Doerfer, g’li şekilleri Moğolcadan Türkçeye ikincil, daha yeni alıntılar olarak

değerlendirmektedir (TMEN II, § 782). Sevortyan da sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir. Ona göre sözcük, bür- “(avcı kuş) avını tırnaklarıyla yakalamak, ele geçirmek” (< bür- + -kA/-kI- + t) fiilinden ortaya çıkmıştır. Buna delil olarak da bugünkü Kazakça ve Karakalpakçada görülen bür- fiil şekillerini örnek göstermiştir (ESTY II, 1978: 300). Bläsing’de sözcükle ilgili ayrıntılı bir makale kaleme almıştır, sözcüğün Moğolcadan geri ödünçlendiğini belirtmiştir. Ayrıca Tibetçede de benzer bir sözcüğün var olduğundan bahsetmiştir: *bya-grod* “yırtıcı kuş” (Bläsing, 2008: 117). Ayrıca bk. (Kincses-Nagy, 2018: 72; Hauenschild, 2006: 80; VEWT: 92; Tenişev, 2001: 169; Tatarintsev, 2000: 315; Ölmez, 1996: 297).

dönen “dört yaşındaki aygır; *dönen ögiz* = dört yaşındaki iri öküz; *dönen şıktı* = üç yaşını doldurup dört yaşına giren hayvan”, *dönenşe* “dört yaşındaki inek” (Iskakov IV, 2011: 729; Smagulov, 2013: 79; Buralkıulı, 2008: 152; Koç, 2003: 129) ← Moğ. *dönen* (< *dö(*r) + *nAn) “dört yaşındaki hayvan” (Kincses-Nagy, 2018: 100; Sanjeyev, 2015: 195).

Sözcük, Orta Moğolca: ME’de *dönen uı* (uy) “четырёхлетний бык // dört yaşında boğa” (Poppe, 1938: 143). Edebî Moğolca: *dö-ne(n)* “four year old male animal (bull, camel or elephant); four year old male cild // dört yaşındaki erkek hayvan (boğa, deve ve fil); dört yaşındaki erkek çocuk (Lessing, 1960: 267), *dönen* “четырёхгодовалый (теленокъ) // dört yaşında (buzağı)” (Kowalewski III, 1849: 1902). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *dönn* “vierjährig (vom vieh); der vierte tag im monat // dört yaşında (sığır için); ayın dördüncü günü” (Ramstedt, 1935: 99), Buryat *dünen* “четырёхлетний // dört yaşında; *dünen baaxalday* = медведь четырёхлетний // dört yaşındaki ayı” (Çeremisov, 1951: 225), Oyrat *dönen* “четырёхгодовалый // dört yaşında; *dönen buxa* = четырёхгодовалый бык // dört yaşındaki boğa” (Todayeva, 2001: 131).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Houtsuma’nın hazırlamış olduğu sözlükte *dünen* “vierjähriges pferd // dört yaşındaki at” (1894: 74). Çağatayca eserlerden ML’de *dönen* “dört yaşında olan erkek at” (Özönder, 1996: 80), DTO ve LÇT’de *dönen* “dört yaşındaki at” (Pavet de

Courteille, 1870: 323; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 173). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *dönön* “dört yaşını doldurmuş hayvan; *dönönbuğa* = dört yaşındaki boğa” (Abduvaliyev, 2015: 396), Karakalpakça *dönen* “üç yaşındaki sığır” (Baskakov, 1958: 177), Nogayca *dönen* “üç yaşındaki tay” (Baskakov, 1963: 101), Özbekçe *dönân* “dört yaşındaki at veya koyun” (Borovkov, 1959: 136), Başkurtça *dünän* “üç yaşındaki aygır” (Ahmerov, 1958: 173), Y. Uygurca *dönen* “dört yaşında; dört yaşındaki (hayvanlar için)” (Necip, 1968: 113). *Opıt Slovarya TyurskskihNareçiy*’de *dönen* “dört yaşındaki at” (Radloff III, 1905: 1734). *Sravnitel’nyı Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *donan* “dört yaşındaki hayvan” (Budagov I, 1869: 576). Derleme Sözlüğü’nde *dönen* “üç yaşını bitirip dört yaşına basan tay, sığır” (DS IV, 1584).

Sözcüğün kökeni ile ilgili genel görüş, Moğolca kökenli alıntı bir sözcük olmasıdır. Sözcük, 13. asrın ortalarından itibaren Kıpçak kaynaklarında ‘dört yaşına ulaşmış hayvanı’ ifade etmek için kullanılmıştır. Bugünkü çağdaş lehçelerin birçoğunda da görülmektedir. Muhtemel etimolojisi *dö “dört” ve ona eklenen +nA(n) ekiyle oluşmuştur. *dö’nün Moğolcada türevleri; döçi(n) “kırk” (<*dö+çi(n)), dörbe(n) “dört” (<*dö+r+be(n)) (Kincses-Nagy, 2018: 101; Houtsuma, 1894: 74; Sevortyan III, 1980: 278). Ayrıca bk. (Eren, 1999: 121; Şçerbak, 1961: 94; Doerfer, 1985: 102; VEWT: 140; Schönig, 2000: 92; Özönder, 1996: 80; Çiçek, 2015: 61).

jiyren “ceylan, gazel” (Aytbayulı, 2007: 290), *jayran*¹ “ahu, ceylan” (Smagulov, 2013: 89; Mamırbekova, 2017: 190), *jiyren* “al don (at); kırmızı, kızılımsı sarı renk” (Koç, 2003: 178; Smagulov, 2013: 99). ← Mog. *cegeren* “gazel, ceylan, dağ keçisi, antilop” (Sanjeyev, 2016: 66).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *je’erde* “rotes pferd // kızıl donlu at” (Haenisch, 1939: 88), ME’de *jēren* “antilop” (Poppe, 1938: 205), *jēren* “gaselle // gazel, ceylan” (Poppe, 1927: 1274). Edebî Moğolca: *cegere-*

¹ Smagulov’a göre, Kazakçada görülen jayran şekli Farsça üzerinden alıntılanmıştır (Smagulov, 2013: 99).

e(n) “antelope // antilop, ceylan”, *cegerde* “red, chestnut // kızıl, kırmızı, kestane rengi” (Lessing, 1960: 1043), *cegere* “дикая коза // yabanî keçi” (Kowalewski III, 1849: 2320). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *zērn* “reh, rehkuh; antilope // geyik, dişi geyik; antilop” (Ramstedt, 1935: 474), Buryat *zeeren* “антклопа // antilop” (Çeremisov, 1951: 291), Dagur *jeere* “antelope // antilop, ceylan” (Martin, 1961: 176).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Eski Türkçede *yegren* “kahverengi at donu; kestane rengi, kula rengi” (Clauson, 1972: 914; Orkun, 1994: 889). Çağatayca eserlerde DTO’de *ceyran* “gazelle // gazel, ceylan”, *çeren* “cerf // geyik” (Pavet de Courteille, 1870: 303; 284), Bab. *ceyren* “ceylan, ahu” (Şen, 1993: 153). Tarama Sözlüğü’nde *ceren* (*ceran*, *ceyran*) “ceylan, ahu” (TS II: 761). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *ceyren* “ceylan; *ceyren sakal* = kızıl sakal” (Yudahin I, 1998: 206), Tuvaca *çeeren* “ceren, ceylan” (Ölmez, 2007: 114), Altayca *ceeren* “antilop”, *ceren* “gazel, ceylan” (Naskali, 1999: 58, 59). *Opit Slovarya Tyurskskih Nareçiy*’de *çiren* “gazel” (Radloff III, 1905: 2123). *Sravnitel’nyy Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *ceren* “gazel, ceylan” (Budagov I, 1869: 448). Derleme Sözlüğü’nde *ceren* “ceylan; geyik” (DS III, 883-884). Ayrıca Farsçada da *ceyran* “ceylan” şeklindedir (Kanar, 2016: 74).

Sözcüğün kökeni ile ilgili genel görüş, Moğolcadan alıntılanmış bir sözcük olmasıdır. Sözcük tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde görülmektedir. Eren, sözcüğün doğrudan doğruya veya Farsça yoluyla Moğolcadan alıntılanmış olabileceğini belirtmektedir. Bugün bazı çağdaş lehçelerde görülen *ceyran* biçimi; Farsça ve Türkçe yoluyla diğer dillere geçmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki *ceylan* biçimi; arslan, sırtlan, kaplan gibi sözcüklerin etkisinde kalarak bugünkü şeklini almıştır (Eren, 1999: 69-70). Ayrıca bk. (Tuna, 1972: 218; Kincses-Nagy, 2018: 123; Schönig 2000: 114; Clauson, 1972: 914; VEWT: 112; Hauenschild, 2006: 92; ESTY IV, 1989: 22; Doerfer, 1985: 220; TMEN I, § 301).

ķunan “üç yaşındaki aygır, tay veya deve; iki yaşını doldurmuş üç yaşına girecek aygır; *ķunan buķa* = üç yaşına girmiş boğa; *ķunan ķoy* = üç

yaşına giren enenmiş koyun; *kunanögiz* = iki yaşını doldurmuş üç yaşına giren enenmiş öküz” (Smagulov, 2013: 155; Iskakov X, 2011: 345; Koç, 2003: 335) ← Моғ. *kunan* (< **guna-n*²) “üç yaşındaki hayvan” (Sanjeyev, 2016: 34).

Sözcük, Orta Moğolca: GT’de *hun* “dreijahre alt // üç yaşında” (Haenisch, 1939: 72), ME’de *kunan üker* (Çağ. *kunanuy*) “трехлетия рогатая скотина // üç yaşındaki boynuzlu sığır” (Poppe, 1938: 179). Edebî Moğolca: *guna(n)* “a three-year-old animal (chiefly of bull, ox, or tiger); three-year-old // üç yaşındaki hayvan (daha çok boğa, öküz veya kaplan); üç yaşında” (Lessing, 1960: 368), *guna* “трехлетия корова // üç yaşındaki inek” (Kowalewski II, 1846: 1021). Çağdaş Moğolca: Kalmuk *gunᠨ* “dreijährig (vom vieh) // üç yaşında (sığır için)” (Ramstedt, 1935: 155), Buryat *gunan* “трехлетитный (о самцах крупных домашних животных) // üç yaşında (sığırlar için)” (Çeremisov, 1951: 175), Oyrat *gunan* “трехгодовалый (о самцах домашних животных) // üç yaşında (sığırlar için)” (Todayeva, 2001: 107).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde; Kıpçakça eserlerden TA’de *kunan* “üç yaşındaki tay” (Toparlı, 2000: 124), TZ’de *kuna* “iki yaşındaki dana” (Atalay, 1945: 211), İM’de *kunaçın* “üç yaşına girmemiş dişi buzağı” (Toparlı, 1992: 559). Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *gunan*, *kunan* “iki, üç yaşındaki at, tay” (Pavet de Courteille, 1870: 439; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 240), ML’de *gunan* “üç yaşına basmış tay” (Özönder, 1996: 79). Çağdaş Türk lehçelerinde; Kırgızca *kunan* “üçüncü yaşına basmış tay” (Yudahin II, 1998: 521), Nogayca *kunan* “tay (üç yaşını doldurmuş)” (Baskakov, 1963: 187), Karakalpakça *kunan* “üç yaşındaki tay” (Baskakov, 1958: 410), Altayca *kunan* “üç yaşındaki aygır; iki yaşındaki tosun” (Naskali, 1999: 125). *Opt Slovarya Tyurskskih Nareçiy*’de *kunan* “üç yaşındaki hayvan” (Radloff II, 1899: 910). *Sravnitel’nyy Slovar’ Turetsko-Tatarski’ Nareçiy*’de *kunan* “üç yaşını

² Moğolcada **gu* “üç”, *guç*(n) “otuz”, *gurban* (< **gu-r-ban*) “üç”, *guna-* (< **gu-na-*) “üç yaşını doldurmak (hayvan için)”, *gunayın* (< **guna-yın*) “üç yaşındaki dişi hayvan” (Sanjeyev, 2016: 30).

doldurmuş tay” (Budagov II, 1869: 95). Derleme Sözlüğü’nde *konan* “henüz doğurmamış, üç dört yaşındaki kısırak” (DS VIII, 2916).

Sözcüğün kökeni ile ilgili genel görüş, Moğolcadan alıntılanmış bir sözcük olmasıdır. Sözcük Orta Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerinde görülmektedir. Kazakçada ve diğer lehçelerde daha çok sıfat fonksiyonunda kullanılmıştır; *ķunan koy*, *ķunan ögiz* gibi. Sözcük, Moğolca *ġu “üç” sözcüğünün türemiş şeklidir; *ġu-na- “üç yaşını doldurmak”, *ġuna(n) “üç yaşındaki hayvan”. Ayrıca Moğolcada *ġu sözcüğünden türemiş başka şekiller de vardır: ġuġi(n) “otuz”, ġutagar “üçüncü”, *ġurban “üç” gibi. Moğolcada ġunan sözcüğünün başındaki ġ- sesi, Türkçeye geçerken ķ- ile değiştirilmiştir. Ancak Çağataycada *ġunan*, *ķunan* iki şekilde de kullanılmaktadır (Kincses-Nagy, 2018: 111-112; Sanjeyev, 2016: 30-34). Ayrıca, sözcük Moğolcadan Tunguz diline de geçmiştir; *ġunan* “dreijähriges kalb // üç yaşındaki buzağı” (Doerfer, 1985: 102). Ayrıca bk. (Şçerbak, 1961: 94; VEWT: 300; ESTY VI, 2000: 142; Özönder, 1996: 79).

Sonuç

Kazakçanın sözvarlığında Moğolca hayvan adlarının ele alındığı bu çalışmada dikkat edileceği üzere, birçok Moğolca kökenli sözcüğün bugün Kazakçanın sözvarlığında yer aldığı görülmüştür. Bu sözcükler Kazakçaya genel olarak Türkçenin tarihî lehçeleri (Harezmi, Kıpçakça, Çağatayca vb.) aracılığıyla aktarılmıştır: Moğolca *aķta* > Harezmi, Eski Kıpçakça, Çağatayca *aķta* > Kazakça *aķta*; Moğolca *ķunan* > Eski Kıpçakça, Çağatayca *ķunan* > Kazakça *ķunan* gibi.

Moğolcadan alınan hayvan adları, Kazakçaya geçerken genellikle Moğolca şekillerini korumuştur: Moğolca *dönen* > Kazakça *dönen*; Moğolca *alaķa* > Kazakça *alaķa* gibi. Ancak bazı Moğolca sözcükler Kazakçaya geçerken fonetik değişiklik geçirmiştir. Bu duruma sebep, sözcüğün tarihî lehçelerde yaşadığı birtakım ses değişimleridir: Moğolca *arġamaġ* > Çağatayca *arġımaķ* > Kazakça *arġımaķ* gibi. Ayrıca,

Kazakçaya alıntılanan bazı Moğolca hayvan adları geri ödünçlemedir;
Türkçe *bürküt* > Moğolca *bürgüd* > Kazakça *bürkit*.

KISALTMALAR ve KAYNAKLAR

- TEH = Abik, A. D. (1993). *Ali Şîr Nevâyî'nin Risâleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülûk-i Acem, Münşeât: Metin- Gramatikal-İndeks-Sözlük*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Doktora Tezi.
- Ahmerov, K. Z. (1958). *Başkirsko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- KE = Ata, A. (1997). *Kışaşü'l-Enbiyâ II (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TZ = Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lugat'it-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- AL = Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aytbayulı, Ö., vd. (2007). *Diyalektologiyalık Sözdik*. Almatı: Arıs Baspası.
- Bammatov, Z. Z. (1969). *Kumuksko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Baskakov, N. (1958). *Karakalpakşa-Ruşsa Sözlük*. Moskva.
- Baskakov, N. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*. Konya: Tablet Yayınları.
- Bläsing, U. (2008). *Çift Başlı Rus Kartalın İmparatorluğunda 'Türkçe' bir Avcı Kuşu veya Rusça bérkut ile Türkçe bürküt sözcüklerinin tarihine ait malzemeler*. Türk dilleri Araştırmaları (18), s. 77-134.
- Borovkov, A. K. (1959). *Uzbeksko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Budagov, L. (1869-1871). *Sravnitel'nyy Slovar' Turetsko-Tatarski' Nareçiy I-II*. Sanktpeterburg.
- Buralkulı, M. (2008). *Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi*. Almatı.

- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Clauson, Sir G. (1959). The earliest Turkish loan words in Mongolian. *Central Asiatic Journal* 4/3, 174-187.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çeremisov, K. M. (1951). *Buryatsko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Çiçek, S. E. (2015). *Kıpçak Sözlüklerindeki Moğolca Unsurlar*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 63 (1) 49-98.
- TMEN = Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Band I-IV*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Doerfer, G. (1980-1981). *Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, s. 1-16.
- Doerfer, G. (1985). *Mongolo-Tungusica*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro.
- GT = Haenisch, E. (1939). *Wörterbuch zu Monghol un nuica tobca'an (Yüanch'ao psi-hi) geheime Geshichte der Mogolen*. Leipzig.
- Hauenschild, I. (2006). *Botanica und Zoologica im Babur-name -Eine lexikologische und kulturhistorische Untersuchung-*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Iskakov, A. (2011). *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi 15 cilt*. Almatı.
- Kaliyev, G., O. Nakısbekov, Ş. Sarıbayev, A. Uderbayev. (2005). *Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi*. Almatı: Arıs Baspası.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*. Tehran: Şirin Yayıncılık.
- Karaayak, T. (2021). "Doğu Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde Moğolca Unsurlar I". T. Karaayak - U. Uzunkaya (ed.) *Esengü Bitig*.

- Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı*. İstanbul: Kesit Yayınları: 485-534.
- Khabtagaeva, B. (2009). *Mongolic Elements in Tuvan*. Wiesbaden. Harrassowitz Verlag.
- Kincses-Nagy, É. (2018). *Mongolic Copies in Chaghatay*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Koç, K., Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Kowalewski, J. E. (1844-1849). *Dictionnaire Mongol-Russe-Français*. Kasan.
- Lessing, Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mamırbekova, G. (2017). *Kazak Tilindegi Arab, Parsı Sözderiniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı.
- Martin, S. E. (1961). *Dagur Mongolian (Grammar, Texts and Lection)*. Bloomington.
- Mostaert, A. (1968). *Dictionnaire Ordos*. New York-London.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak. (1969). *Drevnetyurskiskiyslovar'*. Leningrad.
- Naskali, E. G., Muvaffak Duranlı. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Necip, E. N. (1968). *Uygursko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Oba, E. (2020). *Kazakçanın Tarihi Türk Lehçelerine Göre Söz Varlığı*. IQ Kültür-Sanat.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz -mit alttürkischen und mongolischen Parallelen-(Tuvacanın Sözvalığı -Eski Türkçe Moğolca Denklikleriyle-)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- MK = Ölmez, Z. (1993). Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbu'l-Kulûb, (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞT = Ölmez, Z. (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Ölmez, Z. (2015). *Ali Şîr Nevâyî'nin Eserlerindeki Moğolca Sözcükler -II*. Türk dilleri Araştırmaları Dergisi, s. 183-206.
- ML = Özönder, F. S. B. (1996). *'Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-lugateyn İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil kurumu.
- DTO = Pavet de Corturteille, M. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental*. Paris.
- Poppe, N. N. (1927). *Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift*. İzvestiya Akademiy Nauk SSSR.
- ME = Poppe, N. N. (1938). *Mongolskiy slovar', Mukaddimat al-adab I-II*. Moskva.
- Radloff, W. (1893-1911). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I-IV*. Sanktpeterburg.
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VEWT = Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Róna-Tas, A. (1982). Loan-words of Ultimate Middle Mongolian Origin in Chuvash. Róna-Tas , A. (ed) *Studies in Chuvash etymology*. I. Szeged. 66-134.
- Sanjeyev, G. D., M. N. Orlovskaya, Z. V. Şevrnina. (2015-2018). *Etimologičeskiy Slovar' Mongolskiĥ Yazıkov I-III*. Moskva.
- Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*. Wiesbaden.

ESTY = Sevortyan, Yervand V. (1974-2003). *Etimolojişeskiy Slovar' Tyurkskiy Yazıkov*. Moskva.

Shnitnikov, B. N. (1966). *Kazakh-English Dictionary*. London.

Smagulov, A. (2013). *Kazak Esimleri (Entsiklopediyalık Anıktamalık)*. Almatı: Atamura.

Şçerbak, A. M. (1961). *Nazvaniya Domaşniñ i Dikiñ Jivotnuñ v Tyurkskiñ Yazıkañ*. Istoriceskoe Razvitie Leksiki Tyurkskiñ Yazıkov. Moskva. 82-172.

Şçerbak, A. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri (8.-14. Yüzyıllar)*. (Çev.: Rysbek Alimov). Ankara: Türk Dil Kurumu.

LÇT = Şeyh Süleymân Efendi. (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani*.

Bab. = Şen, M. (1993). *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur, Bâburname Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)- Açıklamalı Dizin*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

TS = *XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. (1995-1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tatarintsev, B. İ. (2000). *Etimolojişeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka I*. Novosibirsk.

Tekin, T., Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhul Ölmez, Süer Eker. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.

Tenişev, E. R. (2001). *Sravnitelno-istoričeskaya Gramatika tyurkskiñ yazıkov-Leksika*. Moskva.

Todayeva, B. H. (2001). *Slovar' Yazıka Oyratov Sintszyana*. Elista.

İM = Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-mülük ve's-selatîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- TA = Toparlı, R. (2000). *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DM = Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- KK = Toparlı, R., M. Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Hanifi Vural, Recep Karaatlı. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tuna, Osman N. (1972). "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I". *Türkiyat Mecmuası XVII*: s. 209-250.
- DS = *Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- MongMo. = Tumurtogoo, D. (2006). *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries) (Introduction, Transcription and Bibliography)*. Taipei.
- Üçok, N. (1943). *Filolojik Bakımdan Türkler ve Komşuları*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi cilt:1 sayı: 4 s.: 7-16.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Vasmer, M. (1986-1987). *Etimolojişeskiy Slovar' Russkogo Yazıka I-IV*. Moskva: Progress.
- Vietze, Hans P., G. Lupsang. (1992). *Altan Tobçi, Ein mongolische Chronik des XVII. Jahrhunderts von Blo bzan bstan 'jin (Text und index)*. Tokyo.

Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*, (Çev.: Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zenker, J. Theodor. (1866). *Türkisch - Arabisch - Persisches Handwörterbuch*. Leipzig.